

השוכח יעלה ויבוא

בסעודת יום טוב אם חוזר

הצגת הסוגיא

איתא בברכות (מ"ט ע"ב) "אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב נחמן אמר שמואל, טעה ולא הזכיר של ראש חודש, בתפלה מחזירין אותו, בברכת המזון אין מחזירין אותו. אמר ליה רב אידי בר אבין לרב עמרם מאי שנא תפלה ומאי שנא ברכה"מ, א"ל אף לדידי קשיא לי, ושאלתיה לר"נ, ואמר לי, מינה דמר שמואל לא שמיע לי, אלא נחזי אנן, תפלה **דחובה** היא מחזירין אותו, ברכת מזונא **דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל** אין מחזירין אותו. אלא מעתה, **שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל**, הכי נמי דאי טעי הדר, א"ל אין. דאמר רב שילא אמר רב, טעה חוזר לראש", עכ"ל הגמרא.

ומבואר כאן, שבכל יום שיש **חיוב** לאכול, כשתיקנו חז"ל הזכרה בברכת המזון, וטעה ולא הזכירה, חייב לחזור, והרי"ף (דף ל"ו ע"ב בדפי הרי"ף) הביא דברי ר"נ בשם שמואל הנ"ל.

דעת התוס' שיש חובה לאכול פת ביו"ט

ובתוס' (שם ד"ה אי) כתבו, שאין הכוונה בכל יום שיש חיוב לאכול גרידא, אלא כל יום שיש חיוב לאכול **פת** דווקא, שאז חייב בברכה"מ, ולכן אמר רב, שאם לא אמר יעלה ויבוא ביו"ט חוזר, דיש חובה לאכול פת ביו"ט (ומשמע שם בתוס' דהיינו דווקא **בשתי** הסעודות של יו"ט, שהן חובה, אך אם אכל עוד סעודה, יותר ממה שחייבוהו חכמים, ושכח יעלה ויבוא, אינו חוזר, דומיא דאם אכל סעודה רביעית בשבת שלא יחזור אם שכח רצה והחליצנו, עיי"ש בתוס').

רש"י גם סובר כתוס'

וברש"י שעל הרי"ף כתב "אי בעי לא אכיל **פת**" עכ"ל. ונראה שבא לתרץ קושיית התוס', דהא אין להתענות בר"ה, ואיך אומר הש"ס שאם ירצה לא יאכל בר"ה, ותירץ רש"י

סימן ג – השוכח יעלה ויבוא בסעודת יום טוב אם חוזר

כתוס', דאם ירצה רשאי שלא לאכול פת דווקא, אך ודאי צריך לאכול מיני תרגימא או פירות וכיוצ"ב, ופשוט. (וע' ברבינו יונה שם), וכ"כ הרא"ש (פ"ז סימן כ"ג), וע' לקמן.

הסתירה מהסוגיא בסוכה ותירוץ התוס'

והקשו התוס', "ותימה, דאמרינן בסוכה (כ"ז ע"א) "אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל" חוץ מלילה הראשונה (של סוכות ופסח) דיליף ט"ו ט"ו מחג המצות, (מוכח דאין חובה לאכול פת ביו"ט, אלא רק בלילה ראשון דפסח, כמפורש בקרא, ובלילה ראשון בסוכות, דילפינן בג"ש. ד.א.). וי"ל דה"פ, דאינו צריך לאכול בסוכה אם לא ירצה, אבל בשביל יו"ט צריך לאכול" עכ"ל. ומבואר יוצא, דהתוס' ס"ל שיש חיוב לאכול פת ביו"ט בין ביום ובין בלילה, שתי סעודות, וממילא אם שכח יעלה ויבוא ביו"ט חייב לחזור, כמבואר בסוגיא הנ"ל בברכות.

שיטת התוס' בסוכה שאין חובה לאכול פת ביו"ט

ואולם התוס' בסוכה (כ"ז ע"א ד"ה אי) רוח אחרת עמהם, וז"ל "אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל כלל. דאי אכיל חייב לאכול בסוכה, כדאמרינן לעיל, ומשמע הכא דביו"ט לא הוי חובה, ואי בעי לא אכיל כלל. חוץ מליל יו"ט הראשון, ולפי"ז אם טעה ולא הזכיר של יו"ט בברכה"מ אינו צריך לחזור, והא דאמרינן בפרק ג' שאכלו, שבתות ויו"ט דלא סגי ליה דלא אכיל אם טעה חוזר, לא מתוקמא אלא בליל יו"ט הראשון של פסח ובלילי יו"ט הראשון של חג" עכ"ל התוס', ומפורש בדבריהם, דס"ל להלכה שאין חיוב לאכול פת ביו"ט, רק בליל יו"ט ראשון של פסח וסוכות, אך בסעודת יו"ט של היום אינו חייב לאכול פת, ובשאר ימים טובים, כשבעות, ר"ה, שמיני עצרת ושביעי של פסח, אינו חייב לאכול פת כלל, ונ"מ שאינו חוזר אם שכח יעלה ויבוא, וכ"פ בהגהות אשר"י שם בסוכה. (ויוצא שיש סתירה בדברי התוס' בין מסכת ברכות לסוכה, וכבר כתבו האחרונים שאין להקשות מדברי התוס' במסכת אחת לשניה, אלא היכא דאיכא לשנויי משנינן, והכא ליכא לשנויי. עי' שו"ת יבי"א ח"ד י"ד סי' ט"ו אות ב', בשם מרן החיד"א).

שיטת הרא"ש שיש חובה לאכול פת ביו"ט

והרא"ש (ברכות פ"ז סימן כ"ג) בתחילת דבריו גם הבין כהתוס' בסוכה, דרק בליל פסח וסוכות חובה לאכול פת ביו"ט. אלא שסיים הרא"ש וז"ל "הלכך נראה לר' יהודה דחייב אדם לאכול פת ביו"ט משום שמחה, משום חלקו חציו לאכילה (ע' ביצה ט"ו ע"ב), ופסחים ס"ח ע"ב. ד.א.) ועיקר אכילה הוא לחם (עם בשר ויין, עי' מעדני יו"ט שם אות

דברי עני – הלכות ברכות

י"ז. ד.א.), והא דקאמר בסוכה מכאן ואילך רשות דאי בעי לא אכיל, הכי קאמר רשות משום סוכה, ולעולם חובה הוא משום שמחת יו"ט" עכ"ל הרא"ש. א"כ מסקנת הרא"ש כהתוס' בברכות, דיש חובה לאכול פת בכל יו"ט (משום שמחה), ושתי סעודות בכל יו"ט, ונ"מ שאם שכח יעלה ויבוא, חייב לחזור.

דעת עוד הרבה ראשונים שיש חובה לאכול פת ביו"ט

גם התוס' רבינו פרץ בברכות שם סובר שיש חובה לאכול פת ביו"ט, וז"ל "אבל בשביל היו"ט מיהא חייב" ע"כ. וכ"כ בנמוק"י שם וז"ל "אבל בשבתות וימים טובים חייב למיכל פת משום כבוד" עכ"ל. וכ"כ בתוס' רא"ש שם (כמו שהסיק הרא"ש בפסקיו), וכ"כ תוס' ר' יהודה (החסיד) בברכות שם, וכ"כ המאירי שם, ושם פסק בהדיא שאם שכח יעלה ויבוא חוזר, וכ"כ הר"ן בסוכה (דף י"ב ע"ב בדפי הרי"ף) שחייב לאכול פת ביו"ט, וכ"כ הרא"ה בחידושו בברכות שם (בהוצאת מכון אהבת שלום), וכ"כ המרדכי בביצה (סימן תרס"ט) עיי"ש.

שיטת הרשב"א שאין חובה לאכול פת ביו"ט

אולם הרשב"א (שם ברכות) כתב, דהא דאמרו דבר"ח "אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל" היינו פת, אמנם אסור להתענות, ויאכל מיני תרגימא, ואינו טעון שיזכיר בעל המחיה מעין המאורע. "ומינה שמעינן, דהא דאסיקנא דבשבת וימים טובים דע"כ אכיל מחזירין אותו, הני מילי ללילה הראשון של פסח (י"ג ברבינו "הנ"מ ללילה הראשון של יו"ט דווקא", ונ"מ טובא איכא. עי' ב"י או"ח סימן קפ"ח, ולקמן) ולילה הראשון של סוכות דווקא, שהיא חובה באכילת פת, דילפינן לה וכו', **הא כולהו שאר עונות דיום טוב, ואפילו דיו"ט ראשון אין מחזירין אותו**, דאי בעי לא אכיל, וכדאיתא נמי במסכת סוכה" וכו' עכ"ל הרשב"א.

ומבואר, שסובר כהתוס' בסוכה, שאין חובה לאכול פת ביו"ט (לבד מלילה ראשון דפסח וחג וכנ"ל, ואע"פ שהרשב"א עצמו כתב שם שיש חובת "שמחה" ביו"ט, מ"מ אין זה דוקא בלחם. משא"כ שבת, ש"עונג" כתיב בה (ישעיה פרק נ"ח, פסוק י"ג. עי' שבת קי"ח ע"ב) לכן בעינן דווקא לחם (ע' ביה"ל או"ח סימן רפ"ח ס"א ד"ה אסור, וע"ע בשו"ת רעק"א ח"א סימן א', ובהשמטות, ואכמ"ל), וכ"פ הרשב"א בשו"ת (ח"א סימן תרי"ד עיי"ש היטב, וח"ג סימן רפ"ז).

שיטת הרא"ה

והרא"ה (שם בברכות) הוסיף וכתב "ואיכא מ"ד דכי אמרינן דבימים טובים לא סגיא דלא אכיל פת, היינו בלילה הראשון של פסח וכו', וליתא. דודאי בכלהו ימים טובים חייב אדם לאכול בהם פת, וחייב בסעודה, וחייב בלחם משנה כשבת, וחציו לה" וכו', וסיים דבריו "אבל בכלהו ימים טובים ודאי לא סגי דלא אכיל פת, כשבת" עכ"ל. והנה מש"כ הרא"ה "ואיכא מ"ד" וכו', מסתברא ודאי, דכוונתו על הרשב"א.

שיטת הריטב"א ועוד ראשונים

והריטב"א (בחידושיו לברכות שם) כתב וז"ל "אבל בשבת ויו"ט לא סגי דלא אכיל פת, וי"א דביו"ט נמי לא אמרינן חוזר אלא בלילה הראשון של פסח ובלילה הראשון של חג דהנהו נינהו חובה למיכל בהו פת וכו', ואיכא מ"ד דאנן ימים טובים קאמרינן סתמא, ובודאי כי היכי דאיכא חיובא למיכל פת בשבת, הכי נמי ביו"ט" עכ"ל. ולא הכריע הריטב"א במפורש במחלוקת. (אא"כ נאמר שהפירוש שהביא אחרון, אותו הוא חושב לעיקר, ואז גם הריטב"א סובר כרוה"פ שאם שכח יעלה ויבוא, חוזר). אולם הרשב"ץ בחידושיו לברכות (בהוצאת מכון אזוריים לתורה עמ' רפ"ח) פסק, שרק בליל יו"ט ראשון דפסח וחג חייב לאכול פת. כהרשב"א.

פסק הרמב"ם והטור

והרמב"ם (פ"ב הי"ב מהלכות ברכות) כתב "שכח ולא הזכיר בשבת או ביו"ט קדושת היום וכו' ואם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית פוסק וחוזר לראש שהוא ברכת הזון" עכ"ל. (והראב"ד חלק עליו, שחוזר ליעלה ויבוא, ולא לראש ברכה"מ. עיי"ש בכ"מ, ואין מקומו כאן). ומוכח מרמב"ם שחייב לאכול פת ביו"ט, ולכן פסק שחוזר, ועל עיקר זה גם הראב"ד מודה, וכ"פ הסמ"ג (עשין כ"ז. עיי"ש).

והטור (או"ח סימן קפ"ח) כתב בסתמא, דאם לא אמר יעלה ויבוא ביו"ט חוזר, וכתב מרן הב"י שם, שהרשב"א חילק בין ליל יו"ט ליומו.

הרחבה בדעת מרן הב"י

והנה מרן הב"י גרס ברשב"א "הני מילי ללילה הראשונה של יו"ט". אך אנן גרסינן "הני מילי ללילה הראשונה של פסח וליל ראשון של סוכות", וכן הביא הרא"ה בשם י"א, וכן הריטב"א, וכ"מ ברשב"ץ, ואיכא נ"מ טובא. דלגירסת מרן הב"י, אף הרשב"א מודה לרוב הראשונים הנ"ל, שבכל לילות יו"ט דהיינו בר"ה, שבועות, שמיני עצרת, ושביעי

דברי עני – הלכות ברכות

של פסח, אם טעה ולא אמר יעלה ויבוא חוזר, ורק בסעודת היום של ויו"ט לא חוזר, ולא פליג אלא בימים. (וצ"ע באמת סברת החילוק בין יום ללילה, ושמא ס"ל דיש חיוב סעודה אחת ביו"ט, ועדיין צ"ע). אך לגירסתנו רק בליל פסח וסוכות לרשב"א חוזר, ודו"ק.

ואחר זמן ראיתי בשירי כנסת הגדולה (או"ח סי' קפ"ח אות י"ב עמ' רי"א) שגם כתב שפשט לשון מרן הב"י ברשב"א היינו לילה ראשון של כל החגים. אבל מהר"ם ריקנאטי בתשובה (סי' ל"ג) כתב בשם הר"א אפרים, דדווקא ליל הראשון של סוכות וכו', וסיים הכנה"ג "ואפשר שאף כוונת הרשב"א כן, שכתב שגמרינן מלילה ראשון של פסח, ולא גמרינן לילה ראשון של פסח אלא ליל סוכות" עכ"ל הכנה"ג, ואף הוא לא כתב דבריו אלא בלשון "אפשר" ואכתי צ"ע.

והוסיף מרן הב"י, שכדברי הרשב"א כ"כ התוס' סוכה (דף כ"ז). אך הרא"ש הר"ן והמרדכי כתבו שחייב אדם לאכול פת ביו"ט, ואם שכח חוזר, לכן רבינו הטור "סתם דבריו גבי יו"ט ולא חילק בין סעודת לילה הראשון לשאר לילות" עכ"ל הב"י, ומבאר, דלדעת הטור ומרן הב"י, יש חובה לאכול פת ביו"ט, וממילא אם שכח ולא אמר יעלה ויבוא חוזר, וכן פסק להלכה ולמעשה הב"ח, עיי"ש.

פסק מרן השו"ע

ובשו"ע כתב מרן (או"ח סי' קפ"ח ס"ו) וז"ל "טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן וכו', ואם טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר ברוך שנתן וכו', והא דסגי בהך ברכה דווקא כשנזכר קודם הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב צריך לחזור לראש ברכת המזון" עכ"ל מרן השו"ע.

מסקנה דמילתא לפענ"ד

ויוצא לנו להלכה, שמרן השו"ע פסק כדעת רוב הראשונים. שהם, הרמב"ם, התוס' ברכות, הרא"ש, רבינו פרץ, נמוק"י, מאירי, מרדכי, ר"ן, רא"ה, תוס' ר' יהודה, סמ"ג, וטור. לאפוקי מתוס' סוכה, הגהות אשר"י שם, רשב"א ורשב"ץ (וי"א ברא"ה, וי"א בריטב"א, שנראה שכונתם על הרשב"א), וס"ל להלכה דיש חובה לאכול פת בכל יום טוב, לילה ויום, שתי סעודות סה"כ, וממילא אם שכח ולא הזכיר יעלה ויבוא חוזר.

ביאור דעת מרן השו"ע מ"ט לא חש לסב"ל

ויש לנו להבין מדוע מרן הב"י לא חשש לסברת הרשב"א וסייעתו, דהא קי"ל ספק ברכות להקל, כדרכו בקודש. (ע' ב"י בסימן קנ"ח, בענין ברכה על דבר שטיבולו במשקה שפסק סב"ל נגד ב' עמודי הוראה, ובסימן תע"ד בב"י פסק סב"ל נגד ב' עמודי הוראה, רי"ף ורמב"ם, וע' לקמן בספר זה סי' כ"ג).

ונראה, שמכיון ששני עמודי ההוראה, הרמב"ם ורא"ש, ורוה"פ פסקו שיברך, ומסתברא שכן דעת הרי"ף, ומסתבר טעמם, וזה גם פשט הגמרא שלא חילקה, אלא סתמה ואמרה "שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל", כל כה"ג ל"א סב"ל, וכך היה נראה להורות להלכה ולמעשה, קודם עיוני בדברי אחרוני זמנינו. (ואף לאשכנזים, שהב"ח פסק בהדיא שחוזר, ואף הרמ"א לא השיג על מרן, וכ"כ כמה פוסקים אחרונים מרבני האשכנזים, ולא עת האסוף).

פסק מרן הראש"ל שליט"א

אלא שראיתי למרן הראש"ל שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סימן כ"ח) שכתב, שכיון שקי"ל שהזכרת המאורע בברכה"מ אינה אלא מדרבנן (לאפוקי מדעת הגאון רבי יצחק טייב זצ"ל בעל ערך השלחן, בספרו חקת הפסח סימן ת"צ סק"א, עיי"ש). דמן התורה יוצא אדם י"ח ברכה"מ אף בלא הזכרת המאורע, ורק חכמים חייבוהו להזכיר מעין המאורע. אז כיון שאיכא פלוגתא דרבנותא (הנ"ל), לכן יש לפסוק למעשה שלא יחזור לברך, משום שכלל גדול וידוע הוא "ספק ברכות להקל".

ושם הביא שכ"כ הגאון רבי משה ישראל בשו"ת משה ידבר (הל' ברכות סי' א'), ובמח' ראשונים בדרבנן (הזכרת המאורע, כנ"ל) אזלינן לקולא, וכ"ש מטעם סב"ל כנ"ל, והוסיף שכן פסקו ר' אברהם הכהן משאלוניקי בספרו טהרת המים בשירי טהרה (מערכה ב' אות נ"ב), וכ"ד מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ח), וכ"כ בשו"ת מעט מים (סימן סד'), והבא"ח (חוקת, כ"א), והרב כף החיים (באו"ח סי' קפ"ח אות כ"ד), ועוד הרבה פוסקים.

ובמילואים שם בסוף הספר (עמ' שנ"ז) הוסיף מרן הראש"ל שליט"א לחזק פסקו, דמשום ספיקא דדינא אמרינן סב"ל, ואפילו נגד רוב הפוסקים. משום חומר ברכה שאינה צריכה. (משא"כ בענין רוב במציאות. שברוב כזה אזלינן בתריה אפילו לענין ברכות, ככל דיני תורה דאזלינן בתר רוב. עי' שו"ת יבי"א ח"ג או"ח סימן ט"ו אות ו', ויבי"א ח"ו י"ד סימן י"ב, ואכ"מ), וכידוע קי"ל סב"ל אפילו נגד דעת מרן השו"ע (ע' יבי"א ח"א י"ד סס"ג, ויבי"א ח"ו או"ח ס"ס מ"ב).

דברי עני – הלכות ברכות

והניף ידו שנית בשו"ת יבי"א ח"ז (או"ח סימן כ"ח אות י"א), והוסיף שמצא בנוסף לתוס' סוכה והרשב"א, עוד שני ראשונים, והם פסקי מהר"ם רקנאטי (סימן ל"ג) בשם ר' אברהם בר אפרים, ובפסקי ר' אליהו מלונדריש (עמ' ק"ו), וכתב "ולכן **פשטה ההוראה בארץ ישראל וגלילותיה לומר גם בזה סב"ל ואפילו נגד מרן**, וכן קבלתי מרבתי גאוני ירושלים לקדושים אשר בארץ המה", וסיים "וכן אנו נוהגים להורות" עכ"ל.

השגות הגר"ש משאש זצ"ל ע"ד מרן הראש"ל שליט"א

ומדי עוברי ועיוני בין דפי הספר הנפלא שו"ת שמ"ש ומגן (ח"א או"ח סימן י"ג), ראיתי לו ששם האריך בנ"ד כיד ה' הטובה עליו, וכתב, ששמע ברדיו את מרן הראש"ל שליט"א שפסק, שכיון שיש מחלוקת בראשונים לכן לא יחזור, דסב"ל אפילו נגד מרן, וציין לספרו יבי"א ח"ו (או"ח סימן כ"ח), ויצא לחלוק על פסק זה, ולקיים דברי מרן השו"ע ורוה"פ שחייב לחזור, ול"א בכה"ג סב"ל מטעם סברא ידועה אחת, והיא, שמאחר והראשונים לא נחלקו בדין השוכח יעלה ויבוא ביו"ט אם חוזר או לא, אלא נחלקו בשאלה האם יש חובה לאכול פת ביו"ט או לא, א"כ הוי מחלוקתם במצוה ולא בברכה, ואע"פ שהמחלוקת במצווה קשורה בקשר אמיץ והכרחי עם הברכה, כמפורש בגמרא "דאי בעי לא אכיל" (המצווה) אז ממילא חייב לחזור, שחייב הזכרת המאורע נובע ממש מחיוב אכילת הפת. אעפ"כ, כיון שסו"ס הברכה רק נגרת ונמשכת מכח מחלוקת אחרת, בזה ל"א סב"ל, וכיון שמרן ורה"פ ס"ל שחייב לאכול פת ביו"ט, ממילא יחזור אם שכח יעלה ויבוא, והוכיח סברא זו מדברי מרן השו"ע בכמה מקומות.

וראש לראיותיו היא הראיה מנידון דידן, שעל אף שמרן השו"ע עצמו רגיל בספריו לדחות דברי הפוסקים מכח הכלל סב"ל (כנ"ל). אפ"ה, כאן במחלוקת הרשב"א וסייעתו לגבי רוב הראשונים, מרן לא פסק סב"ל וחייב לחזור ולברך, וביאר הגר"ש משאש זצ"ל **דהיינו טעמא**, משום שהמחלוקת היא במצוה ולא בברכה, כנ"ל, וא"כ, גם מרן השו"ע אית ליה האי סברא.

שיטת הרדב"ז שאין לומר סב"ל כשהמחלוקת במצוה

וסברא זו לא מחודשת היא ולא רבינו המציאה, אלא מקורה טהור משו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רכ"ט). שהרדב"ז הביא ראיה "שאין עליה תשובה מתפילין שיש בהם מחלוקת בין רש"י לר"ת, ולא ראינו לשום פוסק שיפקפק בברכה זו, וגם ברוב המצוות שכחי בהו פלוגתא דרבוותא, ולא היה ראוי לברך" כמעט שום ברכה. עכת"ד הרדב"ז. (ע' הלכה למשה לר' משה כלפון הכהן זצ"ל, מערכת הס' אות ח', והאמת אגיד, שמעולם לא זכיתי להבין ראיית רבינו הרדב"ז. דדילמא מה שהעולם מברך על תפילין של רש"י ולא חשו שמא

סימן ג – השוכח יעלה ויבוא בסעודת יום טוב אם חוזר

באמת צדק ר"ת, כי **המנהג מוחלט כדעת רש"י**, וז"ל מרן השו"ע או"ח סי' ל"ד ס"א "סדר הנחתן בבתיים לרש"י והרמב"ם, קדש משמאל המניח בבית החיצון, ואחריו כי יביאך בבית שני, ושמע בבית השלישי, והיה אם שמוע בבית הרביעי, שהוא בית החיצון לימינו, ולרבינו תם, בבית השלישי והיה אם שמוע, ובבית הרביעי שהוא החיצון שמע, **ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם**" עכ"ל. וכידוע, במקום מנהג ל"א סב"ל, כמוש"כ בתרומת הדשן סי' ל"ד וכ"כ כל הפוסקים, ורגיל תמיד להביאם מרן הראש"ל שליט"א, ובפרט אני מתפלא על הגר"ש משאש זצ"ל שתמיד כוחו יפה לחזק המנהגים, איך לא הקשה כן בעצמו על הרדב"ז, וצ"ע. שו"ר שכמה מפוסקי זמננו שליט"א העירו כן בדברי הרדב"ז, ולא ראיתי מי שיישב דבריו על נכון לפענ"ד, וה' יאיר עיני). וסיים הגר"ש משאש שכן פסקו הגאון רבי פתחיה בירדוגו זצ"ל בספרו פתוחי חותם (על סוכה דף כ"ז), והשד"ח (הלכות ברכות סימן ד' אות ב', ומערכת יו"ט אסיפת דינים סימן ב', אות ו'), ועוד.

הסתירה בדעת מרן הראש"ל שליט"א

אבל מה שמפליא ומתמיה ביותר, הוא שהרב משאש זצ"ל מצא שמרן הראש"ל שליט"א עצמו, בשו"ת יבי"א (ח"ה או"ח סימן מב' אות ד' והלאה) פסק דברי הרדב"ז הנ"ל, וע"ע ביבי"א ח"ו (או"ח סימן י"ח), ותמה עליו תמיהה רבה, וכתב עוד, שאף בהסכמת מרן הראש"ל שליט"א לספרו תבואות שמש פסק כהרדב"ז עיי"ש, וסיים שם "וכן המנהג פשוט במרוקן לחזור בהמ"ז מי שלא הזכיר יעלה ויבוא ביו"ט (אך על בשו"ת עמק יהושע מאמן שליט"א, ח"ג או"ח סימן כ"ט שכתב "ולא ראיתי מעולם מנהג כזה במרוקן", ועיי"ש שהאריך לחלוק על הרב משאש זצ"ל. ד.א.), וכן ראיתי לרבים וגדולים מורים כן, וגם הראש"ל כתב בספרו "וכן **אנו** מורים שלא לחזור", מוכח שרק **הוא** חידש הוראה זו, ולא היה כן מקדם" עכ"ל. והניף ידו שנית בשמ"ש ומגן ח"ב (או"ח סימן י"ט והלאה), והאריך לדחות ק' הרב עמק יהושע שליט"א עליו, עיי"ש, ובשולי התשובה הנזכרת, הביא תירוץ מאת מו"ר הג"ר יצחק יוסף שליט"א לקושיה שהקשה הרב משאש זצ"ל, שהראש"ל גופיה פסק את דברי הרדב"ז, ותירץ, שעיקר המחלוקת בין הראשונים היא לא במצוה (אכילת פת ביו"ט) אלא בברכה, אם חייב לחזור או לא, והטעם והסיבה היא אם חייב לאכול פת או לא וכו', וממילא יוצא שעיקר המחלוקת היא בעיקר על הברכה, וממילא גם על המצוה". לכן פסק הראש"ל סב"ל. עכ"ל. ד הגר"י יוסף שליט"א.

והרב משאש זצ"ל כתב על תירוץ זה בזה"ל "והרואה יראה, דדברים אלו אין להם שחר כלל, דאיך תהיה מצוות אכילת יו"ט תלויה כל עיקר בברכה דרבנן (הזכרת המאורע) והעיקר יהיה תלוי בטפל וכו', ואיני רואה שום תועלת ושום המלצה על הראש"ל שליט"א לקיים דבריו שבסימן כ"ח (שלא יחזור) כנגד הפוסקים ולסתור דבריו האמתיים בסימן י"ח

דברי עני – הלכות ברכות

שהם מוסכמים מכל הפוסקים א' (טעות דפוס, וצ"ל ר', ר"ל ראשונים, ודו"ק. ד.א.), ואחרונים, וגם מוסכמים ומושכלים וראויים לרבינו הגדול שאמרן, ואני אומר שאני הוא המליץ הגדול על הראש"ל שליט"א, ונפלאה אהבתי לו, ובפרט בפעם הזאת שנפתחו לי שערי אורה, וראיתי שדברי הראש"ל בב' המקומות אין בהם נפתל ועיקש, וגם אין בהם שום סתירה כלל. שבסימן כ"ח לא הביא דברי טהרת המים וחבריו אלא להסתייע מהם שמעין המאורע אינו אלא מדרבנן, אע"פ שברכה"מ דאורייתא, ולא פלפל ולא הכריע כמותם כלל (לענ"ד נראה שזה דוחק עצום בדברי הראש"ל, שכתב בהדיא שיש לפסוק כן למעשה דסב"ל, וצ"ע. ד.א.) אך בסימן י"ח דבריו מפורשים היטב שהוא פוסק הלכה שגם הנשים צריכות לחזור, וממילא אתיא לגבי האנשים באין אומר שהם צריכים לחזור, ודלא כהטהרת המים הנ"ל, ובזה דברי הרה"ג שליט"א בב' המקומות חזקים מצור, ואין בהם שום סתירה" עכ"ל. והמשיך לחזק דבריו גם בסימנים כ' כ"א וכ"ב. (ראוי לציין, שבזמנו שאלתי את מו"ר הגר"י יוסף שליט"א על תירוץ הנ"ל את אביו, ואמר שאף הוא מודה שהתירוץ **דחוק מאד**, אלא שלחומר הקושיא בסתירה בדברי אביו, כתב ליישב כן, והוסיף שאף אביו הראש"ל, לא קיבל תירוץ זה, ולקמן אי"ה נביא עוד שתי תשובות אחרות שאמר לי, והם יותר מרווחות, ואף הראש"ל עצמו תירץ כן. עי' לקמן).

ויכוח בין הגר"ש משאש למרן הראש"ל שליט"א באורך

והנה שם (בסימן כ"ה) כתב שמרן הראש"ל שליט"א בירחון אור תורה (תמוז התשמ"ז) מאן בתירוץ הוא, וכתב שהעיקר כמו שביאר בשו"ת יחו"ד (ח"ו סימן כ"ח) שלא יחזור לברך מטעם סב"ל, והרב משאש זצ"ל חזר להקשות מדברי הרדב"ז הנ"ל שהראש"ל עצמו פסקם וכנ"ל, והוסיף להקשות, שהראש"ל גופיה ביבי"א (ח"ג או"ח סימן ט"ז) פסק כדברי הרב ויען משה, דלא אמרינן סב"ל נגד מרן, אלא היכא שהאחרונים הביאו סברא מחודשת, שלא ראה אותה מרן, ואמרינן, דילמא אילו ראה דבריהם מרן השו"ע היה חוזר בו, לחומר ברכה לבטלה, וא"כ כאן, שמרן עצמו בב"י הביא דברי הרשב"א ולא חשש להם אין לומר סב"ל, וגם היא תמיהה רבה על מרן הראש"ל שליט"א, לכאורה, והוסיף, שאע"פ "שכבוד תורתו של הראש"ל אהוב ויקר בעיני מאד, אבל האמת אהובה יותר, וגם יש כאן כבודו של מרן הקדוש ז"ל שכולנו חייבים בכבודו ואין לזוז מדבריו, וקבלת אבותינו הקדושים נ"ע לפסוק כמותו בכל מקום" עכ"ל. (עי' עין יצחק למהר"י יוסף שליט"א, שהשיב על דברים אלו).

וע' בשו"ת יבי"א (ח"ז או"ח סימן כ"ח) שדחה דבריו, והרב משאש זצ"ל, בשמ"ש ומגן (ח"ג או"ח סימן ח') כתב, שמרן הראש"ל עצמו פסק שהיכא שדעת מרן השו"ע לחייב המצווה בכה"ג ל"א סב"ל נגד מרן, (ביבי"א ח"ז י"ד סימן כ"ז אות ג') וא"כ כאן הרי מרן עצמו פסק שחייב לאכול פת, ובשולי התשובה חלק שוב על מש"כ הראש"ל ביבי"א ח"ז

סימן ג – השוכח יעלה ויבוא בסעודת יום טוב אם חוזר

(סימן כ"ח), וכתב "ואחמה"ר מכבוד תורתו הקדושה, אשוב אתפלא. שודאי לא נעלם מעיני קדשו כל מש"כ באור תורה לסתור דבריהם (של הרב עמק יהושע והרב יצחק יוסף שליט"א. ד.א.). ודחיתי דבריהם וראיותיהם אחת לאחת בכל מה שרצו להליץ על הראש"ל, ועד עתה אני יושב תוהא ובוהה, ולבי כואב על הלכה זו שנתקפחה והיא נגד כל הפוסקים ומרן הקדוש ז"ל, ובלי תשובה על הקושיא הגדולה והפטיש החזק העומד נגד פסק זה, והיא תשובת הרדב"ז המפורסמת וכו' והוכחתי שכן דעת מרן כהרדב"ז ז"ל, וכל ספרי הראש"ל שליט"א, ביבי"א וביחוד כולם מלאים מזה לחזק ולקיים סברת הרדב"ז הנזכרת להלכה ברורה" עכ"ל. וציין שוב ליבי"א ח"ז (י"ד סימן כ"ז אות ג') שהלכה כהרדב"ז, וליבי"א חלק ה' (או"ח סימן י"ג), ויבי"א ח"א (עמ' מ"ד).

ושם (בח"ג סימן ט"ו) שוב חלק על הראש"ל שליט"א, וכן עוד (בסימן ל"ו אות א'), ושם הראה סתירה דומה, גם בספר ילקוט יוסף באותו הענין, עי"ש, וחזר ושנה פסקו הנ"ל (בסימן נ"ד אות ב', וסימן נ"ה אות א', ובסימן ע"ה אות ז') עיי"ש, וכן בשמ"ש ומגן ח"ד הנדפס לאחרונה (באו"ח סימן ל"ב) השיב ע"ד הגר"מ לוי זצ"ל בספרו ברכת ה' עיי"ש, וכן העיר על הרבנים טולידאנו ושוויכא שליט"א שם בסימן ל"ג, ובסימן ל"ד דחה דברי הראש"ל בהלכות עולם (ח"ב חוקת ט"ו) עיי"ש.

ובאמת שקושיותיו ע"ד מרן הראש"ל שליט"א מדברות בעד עצמם, וזעקתו של הגר"ש משאש זצ"ל נשמעה בית מרן הראש"ל, וביבי"א (ח"ט או"ח סימן מ"ז) התייחס אל צעקתו וקושייתו, שמרן הראש"ל גופיה פסק כהרדב"ז, וכתב עליה "והיא קושיא נכונה". (וכ"כ בספרו חזו"ע סוכות עמ' ק"א והלאה, ובפרט בעמ' ק"ו), וכתב, שאחר שעייין שוב בכלל הרדב"ז הנ"ל, מצא שעוד הרבה אחרונים לא קבלוהו, והוכיח כן ממרן החיד"א, ומהגר"ח פלאג'י, וממרן בשו"ע (י"ד רפ"ח עיי"ש), ובסוף הביא מהגאון רבי יוסף הלוי בשו"ת שארית יוסף (ח"א עמ' שי"ז) שמרן לית ליה האי כללא דהרדב"ז, "ולכן אע"פ שהמח' היא במצוה עצמה (מוכח שלא קיבל את תירוץ בנו, הג"ר יצחק יוסף שליט"א, ודו"ק, וכן אמר לי בעצמו, שאביו לא קיבל תירוץו. ד.א.) אם חייב לאכול פת ביו"ט או לא, נהי דמחייבין ליה מספק לאכול פת, לענין הזכרת המאורע בברכה"מ אמרינן בדיעבד סב"ל, וא"צ לחזור, ודמי למחלוקת אם חייב לאכול פת בסעודה שלישית (שר"ת פוטר, ורה"פ מחייבים. עי' שו"ע או"ח סי' רצ"א ס"ד), שמ"מ בדיעבד אם שכח לומר רצה והחליצנו בסעודה ג' א"צ לחזור, כמו שפסק מרן השו"ע" (באו"ח ס"ס קפ"ח) עכ"ל.

ואחר בקשת אלף מחילות, אחרי כל מה שהאריך, עדיין לא מבואר כל הצורך מה תירץ מרן הראש"ל שליט"א, שהוא עצמו פסק כהרדב"ז, ונראה כאילו באמת חזר בו מפסקו כהרדב"ז, שהרי כתב "והיא קושיא נכונה, ובאמת ששוב בינותי וראיתי דמה שכתבתי בשו"ת יבי"א

דברי עני – הלכות ברכות

(ח"ה סימן מ"ב) וכו', לאו מילתא פסיקתא היא וכו', לענין הזכרת המאורע, אמרינן בדיעבד סב"ל" עכ"ל. אלמא הדר תבריה לגזיזיה ופסק להלכה ולמעשה דלא כהרדב"ז. אך צ"ע שלא כתב כן בהדיא שחזר בו. (ולקמן אי"ה נבאר אם חזר בו).

גם הרב משאש זצ"ל בשמ"ש ומגן ח"ד (או"ח סימן ל"ה) הבין שמרן הראש"ל שליט"א ביבי"א ח"ט הנ"ל חזר בו מפסקו כהרדב"ז, עיי"ש היטב. (ובסימן ל"ז אות א' בח"ד).

ולדאבון כל לב, בשבת קודש י' ניסן התשס"ג (שבת הגדול) נשבה ארון הקודש, ונפטר מו"ר מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, ובשנת התשס"ד יצא לאור הספר הבהיר יבי"א חלק י', ושם (באו"ח סימן כ') עמד והתבונן בענין הכלל של הרדב"ז הנ"ל (והנ"מ שם היא בדין ס"ת שנכתב ללא תגין, שר"ת וסייעתו פסלוהו, ורב האי גאון וסייעתו הכשירוהו, ונחלקו במצווה, אם ס"ת כזה כשר או לא, ומרן השו"ע (באו"ח סימן ל"ו) הכשירו, ממילא אם קוראים בו יש להורות לברך על קריאתו, מכיון שהמחלוקת במצווה ולא בברכה וכו' עיי"ש. ע"ע ביבי"א ח"ט (י"ד סימן כ"ג), והעלה לדינא, שאם המחלוקת במצווה, ומרן הכשיר, אז אף הברכה נגרת אחר המצווה, "ומורינן לברך להלכה ולמעשה" עכת"ד, ומוכח שלא חזר בו מרן הראש"ל שליט"א מפסקו כהרדב"ז.

ופשוט לי הדל, שאם מרן הגר"ש משאש זצ"ל היה חי, היה זועק מרה גם על דברי מרן הראש"ל שליט"א אלו, שהרי בנ"ד מיירי ג"כ שמחלוקת הפוסקים היא במצווה, ומרן פסק "להכשיר" (לחייב לאכול פת) וא"כ היה צריך להורות לכאורה שחייב לחזור ולברך, ודמי ממש לדין ס"ת בלא תגין, שפסק שיברך, ומאי שנא, והיא באמת קושיא חמורה.

תירוץ הראש"ל שליט"א וביאור שיטתו לגבי כללו של הרדב"ז

ואכתוב בס"ד מה שאמר לי מו"ר הגר"י יוסף שליט"א בע"פ בתירוץ קושיא זו. (בשב"ק פרשת יתרו כ"ב בשבט התשס"ז, בישיבת חזון עובדיה). דעת מרן הראש"ל שליט"א שהלכה כהרדב"ז, דווקא במקום שמח' הראשונים היא **אם מקיים המצוה כראוי** (כגון ס"ת בלא תגין). שבוזה, אם פסק מרן שמקיים המצווה כראוי (כלומר, שס"ת בלא תגין כשר לקריאה, לדוגמא) אז אורויי מורינן לברך על המצווה, כיון שעכשיו בא לקיים המצווה בס"ת כשר, **וממילא הברכה נגרת אחר המצוה** וחייב לברך. משא"כ בנ"ד שמירי שכבר אכל פת, וכבר קיים המצווה שחייב לאכול פת, וגם בירך ברכה"מ, וקיים עיקר דין ברכה"מ, אלא שלא הזכיר מעין המאורע (שחיובו רק מדרבנן), בזה ל"א שיברך משום שהמח' היא במצווה ולא בברכה. שהרי עכשיו כבר לא בא לקיים המצווה, שכבר עשאה (שאכל הפת). עכת"ד.

סימן ג – השוכח יעלה ויבוא בסעודת יום טוב אם חוזר

ולענ"ד חילוק זה נכון מאד. שהרי הרדב"ז הוכיח כללו מהא דכו"ע מברכים על תפילין ולא חששו לסב"ל, ובתפילין הרי מיירי שעכשיו בא לקיים המצוה, כס"ת בלא תגין, ולא דמי לשוכח יעלה ויבוא ביו"ט שכבר קיים המצוה, וגם שהכלל הזה של הרדב"ז הוא מחודש, ואינו מוסכם לכולם, ואין לך בו אלא חדושו, ודיינו שנפסוק כמותו היכא שדמי ממש למש"כ הרדב"ז.

ועוד אמר לתרץ באופן אחר, שבס"ת בלא תגין, יש עכשיו "חזקת חיוב", כלומר שחייבים לקרוא בס"ת, ועדיין לא יצאו י"ח חיוב זה, ובתוקף חיוב זה אין בו שום מחלוקת, דלכו"ע הם חייבים לקרוא בס"ת. בכה"ג אמרינן שפיר, שאם מרן השו"ע פסק שחייבים לקיים המצוה בס"ת כזה אז כיון שהברכה נגרת, מורינן לברך כסברת הרדב"ז. **משא"כ בנד"ד שהמחלוקת היא בעיקר הדין אם חייב לאכול פת ביו"ט או לא**, שלסברת הרשב"א וסייעתו אין בכלל שום חיוב לאכול פת ביו"ט, ולא דמי לס"ת בלא תגין, שלכו"ע הציבור חייב לקרוא בס"ת כשר. לכן בנד"ד הדרינן לכללא דאיתא קמן סב"ל ולא יחזור לברך, עכת"ד. וגם חילוק זה הוא נכון ומובן מצד הסברא, ודמי ממש למש"כ הרדב"ז גבי תפילין. שכו"ע, בין רש"י ובין ר"ת מודו שחייב אדם בתפילין, ולא נחלקו אלא איזה תפילין כשרות. משא"כ בנד"ד שיש ראשונים שס"ל שאין שום חיוב, ואין שום ראיה מהרדב"ז שגם בכה"ג יש לברך, ודו"ק.

ואח"ז ראיתי שכן כתב מרן הראש"ל שליט"א בעצמו, במילואים ליבי"א ה"ט (או"ח סימן מ"ז עמ' תנ"א עיי"ש, ובחזו"ע סוכות שם), וכן ראיתי בילקו"י "תשובות להשגות קול תורה" (קובץ ג' עמ' פ' והלאה) שתירץ כן, ולאחרונה יצא קונטרס קובץ ילקו"י כללי סב"ל, (ושם בעמ' רט"ו והלאה, ובעיקר בעמ' רי"ט) תירץ כן, והוסיף האריך והרחיב בנד"ד עיי"ש. (ואח"ז מצאתי שמרן הראש"ל עצמו האריך בזה בהסכמה לכנה"ג או"ח, בענין ברכה על דבר שיש בו חזקת חיוב, עיי"ש שהביא ראשונים ופוסקים רבים דס"ל הכי).

(ויש להעיר שיוצא לפי שני תירוצים אלו, שמרן הראש"ל שליט"א חזר בו מפסקו שנשים חייבות לחזור ברכת המזון אם שכחו יעלה ויבוא ביו"ט, ופשוט לכאורה, וצ"ע שלא כתב כן בהדיא, וכמדומה לי שיודע אני סיבה לזה, ואין רצוני לכותבה כאן).

דעת עוד פוסקים בנד"ד

וכדעת מרן הראש"ל שליט"א שיש להורות בזה סב"ל, כן פסק מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ח), ועי' עוד לו בשו"ת חיים שאל (ח"ב סימן ט"ו), וכ"פ הגאון ר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים (ח"א סימן ק'), ומרן הגאון רי"ח הטוב מבבל, בשו"ת רב פעלים (ח"ב

דברי עני – הלכות ברכות

סימן כ"ח) ובספרו בן איש חי (שנה שניה בראשית אות י', ובהעלותך אות ב'), וכ"ד הגאון ר' יוסף ידיד הלוי זצ"ל בספרו ברכת יוסף (ח"א ערך ה' סימן ס"ו), וע"ע בספר מגיד דבריו ליעקב (דף ע"ד ע"א), ובשו"ת יחו"ד ח"ה (סימן ל"ו), ובהלכות עולם (ח"ב עמ' ע"ט), ובשו"ת יבי"א ח"ט (או"ח ס"ס פ', עמ' קכ"ז), ובחזון עובדיה טו"ב וברכות (עמ' קו' והלאה), וכ"ד הגאון הנאמ"ן שליט"א, עי' משנ"ב ח"ו עם הערות איש מצליח (סימן תק"ל ס"א), וכ"ד הגאון ר' בן ציון אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (ח"ג פי"ח אות ט'), וע"ע בספר מנהגי השלחן (לר' אליהו חיים פנחסי שליט"א, או"ח סימן קפ"ח, עמ' קמ"ט והלאה), ומשמם בארה.

העולה מכל האמור

ולענין הלכה למעשה, ודאי אין אני הדל ראוי להכריע. רק דע לך, שמרן החיד"א (בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' ט"ו) כתב שהנוהג כדעת מרן, אפילו בהלכות ברכות "אין מזניחין אותו".

ומאיך גיסא, מצאתי בשו"ת תמים דעים (לראב"ד, בסימן רכ"ד) שנשאל אם אפשר להטיל ציצית פשתן לטלית של פשתן (ע' ב"י או"ח סימן ט' ס"ו ותבין), והעלה לאסור, וסיים דבריו וז"ל "ומאן דרמי חוטי דכיתנא ומברך עליה, עובר משום לא תשא (ע' שו"ע או"ח סימן רט"ו ס"ד, ובמג"א שם, ובמשנ"ב, ובתוס' ר"ה דף ל"ג ע"א, ובשו"ת פאר הדור סי' ק"ו, ובהערות המהדיר שם, ויש בזה מחלוקת ראשונים גדולה, ואכמ"ל) **וחייב מלקות**" עכ"ל הראב"ד. אלמא המברך ברכה שא"צ חייב מלקות, ומזה ידע הקורא חומר ענין ברכה שא"צ.

ובשו"ת אורל"צ (שם) כתב, שאע"פ שהשוכח יעלה ויבוא ביו"ט בדיעבד לא יחזור משום סב"ל, מ"מ כיון שדעת מרן ורה"פ שחייב לחזור ולברך, טוב שיחזור ויטול ידיו ויאכל פת ויברך ברכה"מ כראוי אף על האכילה הראשונה, וודאי שהיא עצה טובה למי שנשכח ושכח. אך נראה לענ"ד לתת עצה טובה יותר כדי שלא ישכח, שיברך ברכה"מ מתוך סידור, בנחת ובמתינות, והיא "סגולה בדוקה" שלא ישכח דבר מכל חיובו.

